

Géczi János

Veszprém-esszé

Veszprémet, amióta erre tanári munkámhoz szükségem mutatkozott, s az európai olvasás- és írástörténet rejtelseibe merültem, olyannak látom, mint a kései reneszánsz humanista enciklopédiáját. Mondjuk, mint Milton protestáns szellemiségű *Elveszett Paradicsomát*, vagy François Rabelais művét, a féktelen étvágyú hőst előtérbe állító *Pantagruelt*. Vagy még inkább Cristoforo Maiorana Aiszóposz-kéziratát. Veszprém idők és terek és eszmék kongregációja, amelynek az olvasója tudja, mikor olvas all'antica öltözetben, mikor modernben, mikor mozognak az állati és emberi szereplők középkori környezetben, avagy szovjet-orsz tankodromon, firenzei boltokban vagy a Jeruzsálem-hegyi városrész hálósobáiban, illetve a Csatár-hegyen, gombászás közben. Tudja, hogy mikor kell a betűket szavakká csoportosítani, mikor érdemes hevesen deklamálva elhadarni a szerelmes szavakat.

Rövid utcák mondatain keresztül haladok, hogy merre is, az mindaddig nem derül ki, míg bele nem torkollik az utolsó szó egy keresztben futó, másik utcába, avagy villás elágazásba, amiként elválnak az Óváros térről leereszkedő Ányos utcától a szapora lépést diktáló Ostromlépcső. A kapkodó lélegzetű mondatok mégis egyetlen városrészt fognak körbe, amint, hol a sziklaszirt alatti mélységben, hol a platóról nagy hirtelen aláereszkedvén, balra vagy jobbra fordulva, s a keskeny perem vízszintes felületén levegővételhez jutnak. Az utcák szövege egyetlen hely, a vár történetét mondja el – állapítottam meg a felhők fölött, Darmstadtból hazafele az EasyJet légörvényekbe be-bezuhanó kis gépén, mínusz 33 fokos a kinti levegő, hisz legalább tízezer méter magasban repülök, ez már a magassághoz szokott sas számára is elviselhetetlennek bizonyulna. Ilyen légüres térben mindössze az Isten és az őbelőle – a neoplatonisták elképzelésének megfelelően – emanációval képződő mennyei seregek létezhetnek. A magasból látszik, hogy a föld felszíne zöld és fahéjsárga foltokból és vízfolyások kék és szürke szalagjaiból áll össze; kár, hogy néhol nem írják rájuk, hogy darabjaira ne széledjen, mely települést tartják egybe.

A német–osztrák táj olyan mozaikos, mint bármelyik arab város. Térképszerű. Az én városom nem ilyen. Leginkább egy magyar novella szövegtestéhez hasonló. Némelykor azt képzelem, hogy nem több egyetlen tárcánál, amelyet a föld mélyében ébredt tektonikus hatalom erői darabjaira vetettek szét, s mint mészkőfennsíkot az esők, folyások és szelek darabjaira hasogattak, a réseit kanyonná mélyítették, itt-ott fel-, amott orgona- és aranyvessző hosszú gyökereihez kötve leeresztettek. Hajdani barátom házának hátsó kertjéből meg lehetett figyelni a

kéziratlapokra szétesett Veszprém-textust: a növényekből alácsüngő mészkőlapok, kőkoloncok, üregek, Benedek-hegyi zöld huplis gyepek felszíneit, a múlttal és jelennel teleírtakat. Nem kell mondanom, ezt a veszprémi szöveget, amilyen gyakran meglehettem, elolvastam.

Az ír hagyomány, amely természetesen Szent Patrik világát idézi meg, a középkor legközepe a világ modelljét a mediterrán vertikális elképzeléssel szemben horizontálisnak láttatta. Amíg ott, mind az antikvitás pogányainál, mind a kereszténységénél, az anyagi és a szellemi pólus között, ezek különböző mértékben vegyült hierarchiai képezik a lépcsőfokokat, itt, a korabeli világtérképen koncentrikus körök húzódnak. A földművelő ember áll a térkép centrumában, akit a megszelídített állatok vesznek körül, amelyeket a vadonból előmerészkedő fenevadak veszélyeztetnek, amint a szerzetesek körül is szelíd és veszélyes világok keringenek. Az írek Patrikja kemény szíve miatt megátkozott egy Coroticus nevezetű embert, aki menten rókává változott, s mint szíve mutatja, mivel mindig is odatartozott, a rettenetes erdőbe menekült. Szóval, állítja a történet, az embernek lehetnek olyan szervei, amelyek egy másik világhoz kötik, amelyek használata révén képes a másik világ részévé válni, megfelelő alkalommal abba beleolvadni. Engem volt húsz év, amikor nagyon érdekelték azok a lények, amelyek a biológiai és a mitológiai világ határán állnak, és közvetítő szerepük jóvoltából ezt az említett átjárást képesek biztosítani. A sok fejezetből álló, a róka mibenlétét taglaló, korábban már említett regényt, valamint a rózsa kultúrtörténetét ezért is írtam oly hosszan, az átlagos életidő harmada alatt, ráadásul szellemi aktivitásom delelőjén.

Megjegyzem, ezen alkotói korszak tűnhet úgy, mint a törvény és a törvényen kívüli sávjainak határvonalán való portyázás, amikor az ember egyidejűleg képes létezni a hősökben gazdag, elrendezett valóságban és a hátborzongató, ismeretlen, törvények nélküli világban. De ha ezt megjegyeztem, akkor arra ugyancsak emlékeztetnem kell, hogy mennyire nehéz az ilyen helyzetekben megkülönböztetni azt, mi a veszélyes démonok szemfényvesztése, és mi az, ami a költői képzelet terméke, mi az, ami valóban megtörténik, s mi az, ami teljességében valószerűtlen, és ha használatban is marad, nem egyéb szórakozásnál.

Vonzódásomat a rókákhoz első pulikutyámnak köszönhetem. Mint azt is, hogy családi házba költöztem, azzal a szürke szemű asszonnyal, akinek tekintete, ha félhomály volt, zöldeskékké vált, olyanná, mint a fahamu, ha ráesik a gömbölyű szemű, meleg májusi eső. E váráljai háznak kezdetben elkerítetlen, a meredek hegyoldalon a vár alá felhúzódó kertje volt: éjjelente rókák látogatták meg a kutyámat, a táljában maradt maradék ételt fölfalták. E rókáktól tanult meg tudni Dugó, én pedig Dugótól elsajátítottam a toleranciát.

Dugó két hónapos korában került lakásunkba, amely a hajdani pékmester házának tetőterében épült (az épület a Matulka-ház nevet viseli, 1875-ig városháza volt, amikor is az előjáróság a Kapuvári-házba költözött, mivel Veszprém rendezett tanácsú várossá vált, s tágasabb helyet igényelt a hivatal), amelyért a Csikász Imre nevét viselő utcácskában saját magam által épített, némileg nagyobb

alapterületű, de kevésbé szerencsés szobabeosztású tetőteret adtam cserébe. Első éjszakáját azzal töltöttem, hogy az ágy mellé lógatott jobb kezem mutatóujját a kiskutyai szájában tartottam, hagytam, hogy rágicsálja.

A kutya kezdetben megkívánta a napi öt sétát, amely utóbb háromra apadt. Így aztán mindennap többször is pórázra fogtam, hullhatott jég vagy eső, szitálhattott a köd, avagy perzselhetett a napfény, erre vagy arra kóboroltunk, többnyire aszerint, hogy merre jártak éppen kevesen. Hol a gesztenyefákkal beültetett olaszbástyán, a tűztorony bejárata alatt, hol a vár egyenes utcájában, lehetőleg pórázatlanul, hol a Benedek-hegyen, esetleg a vár alatti utcákban, a belvárosban, a kórház mögötti temetőben, illetve parkban, vagy távolabbi utcák zezugaiban.

Veszprém titkai napról napra tárultak fel: a vadcitromfák voltak az elsők, amelyek egyikének hajtásából azóta a Paloznak és Lovas közötti Öreghegyen megépült présházam előtt bozontos és szúrós cserje nevelkedett fel, hiszen ki tudja, miért a lebontott zsinagóga helyére ültette a városi főkertész; én aztán föltártam, s bonyolult okfejtéssel le is írtam a rókáról és városról egyszerre szóló regényemben a vadcitrom és a zsidóknak oly fontos cédrátcitrom rokonságát. Aztán minden egyéb ritka növény is felbukkant a város rejtélyes zugaiban: a suhanc cédrus, a bíbor levelű mogyoró, a cserjés gesztenye és egyéb évelők alapján kiderült, a város szépséges parkokkal rendelkezik, amelyekben azonban nincsenek sem padok, sem szeméttároló edények. Dugó hol ezt, hol azt szemelte ki magának célpontul, attól függően, hogy az ott tengő-lengő macskakolóniát, sünöket, menyéteket vagy a hullámpapírral takarózó hontalanokat kívánta meglátogatni. Az ebbel együtt fedeztem fel tehát a várost, pulimnak köszönhetem Veszprémet, annak tájélményét, s nyilván mentális egészségemet.

Néhány év múlva azonban oly mozgásigényűvé módosult a lakásba kényserített házi jószág, hogy kerékpár mellett futtattam, majd, hogy hosszadalmas út és körülményes technikák révén tudtuk csak elhagyni a belvárost, s a Séd völgye sem bizonyult alkalmasnak a szabad kószálásra, megoldásként felvetődött a belvárosi tetőtéri lakás eladása és a közeli kertes családi ház megvásárlása. Mire megvettük a házat és a magunk ízlésére átalakítottuk, Dugónak kölykei születtek, amelyek egyikével, Adállal hamarosan elfoglalták a hegy alatti mély udvart és a hegyoldali, törmelékkal elárasztott, akáccal, hárssal és kőrissel tarkított csenevész bozotos elegyét. Mivel ugyancsak agyafúrtak voltak, s napközben, magányukat enyhítendő, el-elkóboroltak, hol a helyettes polgármester fogta be őket, hol a püspök, hol egy, a ferenceseknél élő fiatal atya, vagy pedig a Művészetek Háza egykori, ugyancsak kutyatartó vezetője, hamarosan feladattá vált a kert bekerítése.

Így aztán egyszerre saját birtoka felett árgus szemekkel őrködő veszprémi polgárrá váltam, akit kerítés vesz körül, és nem lehet hozzá csak úgy, kapucsengő hangja nélkül benyitni.

A csengőszóhoz hamarosan csatlakoztak a különböző nárciszok hagymái, a rózsatövek, a terrakotta színű cseréppel borított terasz, a kőből faragott asztalok, lecsérélt ablakok, fenyőgerendából ácsolt hidacska a tetőtéri könyves szoba és a hegyoldal első terasza között, legvégül a bronzszobor: az eredeti művet Verocchio alkotta, valamikor a reneszánsz idején, Toszkánában, s az egyik fiesolei Medici-

kertben állították fel, mielőtt a firenzei városháza udvarára került, s a magamé csupán másolatainak egyike.

Veszprémről írni nem e könyvem feladata – szögezi le *Bakony* című műve elején, a tájékoztatóban a túlzások, azaz a mesék embere, Eötvös Károly. Szerinte ugyanis a Közép-Európa legnagyobb édesvízi tavára néző domb és hegyoldalak már nem lehetnek a Bakony részei, már csak azért se, mert hiszen hol van már a három Balaton nagyságú Bakony-erdő rengetege.

Eleink el-elvitatkoztak azon, hogy a város mely tájegység része. Cholnoky Jenő leginkább fennsíki településnek látta, s mint kései tanítványa, munkái kiadója, magam sem gondolom másként. Cholnoky városlakóként értette ezt a helyet, a se nem úrként, se nem bolondként nagyzó Eötvös pedig a nemesi kúriák vándorlakójaként.

Én tudom, hogy Eötvös miért nem ismerhette Veszprémet. Veszprémben esténként nem lett volna mit csinálnia. Akkor itt ugyanis a házak lakói alszanak, vagy legalábbis úgy tesznek.

Szürkület után valóban nincs mit tenni ezzel a hellyel. Az utcák kihaltak, még csak a kocsmá irányába se tapogatózik senki ember, az egyetemisták a maguk klubjaiban duhognak, a színház nyitva is és zárva is, a szórakozóhelyek bezárnak, és a koncertek közönsége pontosan tudja, melyik hangnál esik ki egy hangjegy az első hegedűs kottájából. Társas körök sincsenek, a turisták pedig, mintha szellemjárta helyet éreznének, a sötétedéssel egy időben sietve menekülnek Balaton-parti szálláshelyükre.

Amíg nem volt kertem, élveztem a belvárosban a magányos esti kóborlást. Találkozhattam menyéttel, tiszta fényű csillagot is láttam, hol üzekedőkbe, hol szeretkezőkbe is botlottam, ha betévedtem egyik-másik kivilágítatlan parkba. Ha benéztem egy-két lakásba, mert lehetővé tette az elhúzatlan függöny vagy a németalföldi, illetve sváb módit követő függönytelenység, képernyőkékben ázó bútorokat, mosónővé fakult asszonyokat és kék overalljukban hortyogó urakat láttam. Igaz, az emeleti lakásokba nem volt módon belátni.

Eötvös Károly bejáratos a lakásokba, kihallatszik minden könyvfejezete mögül a polgári szalonok vagy udvarházak tisztaszobájának finom zaja, mely zaj akkor kél a ropogósra vasalt függönyanyagban, amikor éppen csak meglebbentik, hogy a gyorsan megszüntethető réseken kilessenek az utcára. Eötvös, akire hol néprajzkutatók, hol helytörténészek, hol egyéb tollforgatók hivatkoznak, de adatai hitelét nincs, ki kétségbe vonná. Kérdőjelezzel tekintély. Hozzáértők szerint sokat tud a szürkésítésről, a betyárkodásról, a nemes asszonyok házi titkairól és az otthonok rejtélyeiről, de magam nem ajánlom senkinek, hogy az ismét népszerű író állításainak, miután komolytalan, nagy hitelt adjon. Locsog. Olyasvalakit kellene ajánlanom, mint aki azt állítja: a Bakony a Drávával határos. Avagy: az arcom határos lehet egy felhővel.

Ha nem is két, de tíz kézen meg tudom számolni, a veszprémi otthonok közül hányban jártam. Ezek között egyetlen kéz elég azok megszámlálására, amelyeket valóban helyi családok teremtettek meg, közel harmincéves ittlétem egyelőre nem biztosíték arra, hogy érdemes legyek a helyi notabilitások mélyebb érdeklő-

désére, azaz arra, hogy egyik vasárnap délután otthonukba meghívva tea, avagy néhány pohár bor mellett megbeszéljem velem a Csatár-hegyi hétvégi ház kertjének rejtélyeit, beavassanak kisvárosi titkaikba, megtárgyalják az aktuális regnálók egyikének-másikának riherongykodását. Vasárnap délután nagyon szeretetre méltó a város: a történeti magon kívül, ahol rossz időben turisták tolakodnak, soha senkit nem látni sem az úttesten, sem a járdán, de még az udvarok ösvényein, illetve lépőkövein sem. Szerintem a vasárnapi délutánokon a városlakók önvizsgálatot tartanak és megfelelnek az időről. Ilyenkor bizonyosan nincs sem erkölcs, sem erkölcstelenség. Ilyenkor nincs történelem.

A vasárnap többi napszakában – kivéve az estét és a hozzátapadó éjszakát –, miként a többi napokon is, a veszprémiek nem tartózkodnak a lakásukban.

Akadnak napok, amikor arra ébredek, hogy nehezzé váltam. Ilyenkor ki nem mozdulok a házamból, napközben gyakran a kertbe sem lépek ki, hanem jó könyvet keresek, és szárnyakként fölcsatlom a vállamra, hogy elrepüljek innen. Az utóbbi másfél évben azonban nem találtam sem olyan napot, amelyben a tömegem csökkent volna, sem elég megbízható könyvet, hogy kiemeljen ebből a váraljai ingatlanból. Néha összeszedtem magamat, megtartottam az óráimat, vitatkoztam az önmagát helyi fenevaddá átképező dékánnal, többnyire hagytam, hogy oroszlánnak higgye magát, nem figyelmeztettem arra, hogy állatkertben él, nem pedig a szavannán, és ha tehettem, szélirányt vettem az utat, elszaladtam addig, amíg nem éreztem, hogy ott már a délvidék. A napok azonban mindig velem tartanak.

Mire ötvenöt évesé korosodtam, s a mosógépbe annyi mosnivalót gyömöszölök, hogy némelykor képtelenné válik a feladata teljesítésére, a kutyám frizuráját féloldalassá nyestem, majd megtetszik, és nem korrigálom, a tavamban fertőtlenítőszer-túladagolással kékké festem át az aranyhalakat és a zöld kecskebékát, ráébredek, hogy az, amit egykor arányérzéknek neveztem, elromlott bennem, és nincs más választásom, újra meg kell találnom a mértéket, amely a diófának árnyat ígér, a tulipánszirmokat időben visszacsukja s a hegyoldal legörgő kövek útját megszabja.

A napok, a város és az öregedés ellen, kezdetben először a naplementékről, verseket költöttem; újabban, lemondva a szövegalkotás áhítatáról, esténként naplementét nézek. A kertem erre különösen alkalmas, mert minden napszak megerem benne, kivéve az alkonyatot: a hegygerincen álló, mai kinézetét az 1980-as támfal-rekonstrukcióval elnyerő vár ezt az egyet ellopja tőlem. Úgyhogy a magam naplementéi olyanok, hogy ugyan csupa fény az égbolt, évszakoknak, szeleknek, esőnek-párának megfelelően más és más ragyogású, de már a sötét fekete levében ázik alant a ház, a ház alsó udvara, az utca és a városrész, több a hangja, mint a színe, én pedig a nappal nehezékét, mintha zakót, legombolom magamról, meztelen felsőtesttel kiülök a kertem legfőbb teraszára, lábamat belelógatom a hűvös estébe, és bámulom a sokszínű eget. S ha ilyenkor megkondul a sok templomban lakó harangok egyike, megszólal és perlekedni kezd egyik-másik madár, vagy denevérek kezdik széles bőrszárnyukon suhogásukat a tavam fölött és a rajzó szűnyogok közül válogatják zsákmányukat.

Akkor, amikor nem a naplementéket írtam le, s nem az égboltot bámultam, a kutyám oldalán alámerültem a városban: ne felejtsem a fényes eget, és ne, hogy az utcákban hamar besötétedik, olyankor a nappali méreténél keskenyebbé szűkült a köz, a tér és átjárója minden emlékképnek. A puli, a fekete jószág, testvéreire lert a sötétben, nappal használt érzékszervei helyén új, éjszakára szóló orra, szeme és füle nőtt. Én azonban hagytam a kutyám által vezetni magam, és annyi mindent megtapasztaltam, hogy több antológia is kikerekedhetne belőle. A Csatár-hegy mögött elvesző Nap fényétől egyetlen pillanatra felragyog a húszemeletes lakótömb legfelsőbb emeletének ablaksora. Az alulról megvilágított gyöngyházfényű fellegek között fehér repülőgépnymok X-betűje. Egy szaxofonszóló kapaszkodik át a viadukt korlátján, és nem hull a mélybe, hanem szétporlad a szélben. Édes fagyaltillat és az első alkalommal kihúzott szemű, színházba igyekvő nók szaga. Egy levélkézbesítő, aki némelykor költővé, és olyankor nagyszerűvé lényegíti át magát. És az, ahogyan egy-egy ifjában meglátja öngyilkos fiát. A várfeljáróban a házfali fülkében álló Flórián kezében a veder. A gyertyaviasz maradványaival megpecsételt gyilkosság helye az éjszakai mulató kijáratánál. Ircsik József városfestményein a kapuzatok nehéz, széles ecsetnyomú árnya. Intim részletekhez ér valamennyi érzékszervem, s nem hagyom, hogy érzékszervi tapasztalataim nyomán gondolat körvonalazódjon, különösen nem, hogy ez, túl a képiségen, átömöljön a szavakba.

Talán. A várossal való viszonyomban ez a szó mindennap előkerül. Az első évtizedben okvetlenül. A másodikban biztosan. A harmadikban mindenképpen.

A város, miközben ezekben az évtizedekben a Föld népessége egy egész milliárddal gyarapodott, igyekezett megteremteni a maga mitológiáját, István király, a magyar állam ezer éve élt alapítója előzvegyült feleségének kultuszával. Így aztán mindmegannyi névnapján városi ünneppsorozatokat eszközölnek össze az erre a célra alkalmazott hivatalnokok és felkért, méltó honoráriummal honorált szakemberek; a május eleji Gizella-napi rendezvények követésével a település önátalakítása is nyomon követhető. Tulajdonképpen ezzel a kíváncsisággal megverve mentem el a 2009-es év eseményeinek egyikére. És a tömegben boldogan vegyültem el, mert nem találkoztam egyetlen ismerőssel sem, mert nem köszöntek rám, mert nem ismert meg senki. Meglehet azért, mert szemüveget viseltem – újabban az utcai közlekedéshez is szemem elé illeszttem az okulárémat, kissé tisztábban lássam a távoli dolgokat. Tény, hogy én jól láthattam mindenkit, ahogy felmentem a neoromán kapuzattal alig egy évszázada lehatárolt várba, s talán éppen ez okularé miatt mindazok számára, akiket én ugyan nem tudok azonosítani, de magam számukra felismerhető lennék, most identifikálhatatlanná formálódtam.

Aztán másfél óra után besokalltam a politizálás és a műkedvelő teátrum misztériumjátékától, visszazárkóztam a munkaszobámba, ahol sikerült is fél tizenegyig dolgozni, ámbár azért vettem házamnak az irányt, mert felbőszített, hogy a díjjal kitüntetett egyik helyi megajándékozott esetében a díjazás okaként politikai tevékenység szerepelt. Akkor elővettem az emigráns orosz költő kötetét, amelyet,

hogy befektettem magamat a saját ágyamba, olvasni akartam (hogy éppen azt, abban az a vörösbegy segített, amelyet a bezárt lakásban találtam, szegény zilált tollú jószág éppen a számítógépemen ült, amikor rányitottam, s onnan landolt, onnan indulva zúgott neki fejfel az ablaknak). A lapjaira kéken vetült két ujjam árnyéka – ez a látvány, nem pedig az ország és a kisvárosom azonos tébolya akadályozta meg, hogy olvassam a költeményeket.

Talán magam is, aki világoskék inget húztam a májusi kellemes délutánon felsőtestemre, kék árnyat vetettem, s ez az árnyék magába fogadta alakomat, olyanra, hogy láthatatlanná váltam? Vagy ez az érzékeletlenség hetek, hónapok, évek óta tartana? Ha igen, Veszprém okozza semmivé foszlásomat, vagy nem így van, mert saját képességem ez, és csupán elő kell kapnom varázspálcámat, és hipp-hopp, kopott gúnyaként levetem magamról testemet, és eltűnök?

Gizellát, miután négy gyermeke rég elhalt, majd az ötödik is, Imre, akinek halálát a vadkantól kapott seb okozta, és István férje már kiszenvedett, az országot ráhagyta Jézus anyjára, a híveiért közbenjáró Máriára, bezárták a veszprémi várba, s mert féltő volt, veszélybe kerül élete, Bajorországból fegyveresek indultak érte, hogy kimenekítsék a zúgolódó magyarok fogságából. Hogy valódi fogságban tartották, avagy képletesen kellett azt érteni, nem deríthető ki. Utóbb a passauai niedernburgi kolostorban apácaként miként gondolt szertefoszlott házasságára, holt és vélhetően szeretett hozzátartozóira, elveszett koronájára, nem tudható; az annál inkább, hogy miként arra a helyre, ahol rettegett és raboskodott. Veszprém úgy szokta saját kontúrjait megvastagítva városként létezését hangsúlyozni, hogy közben tagjait megrövidíti. Itt az emberek egymásnak nem tagjai, hanem a felettes Egy névtelenségbe olvadó, felhasznált alkatrészei, ha már az a dicsőség éri őket, hogy értékeiket felajánlva elfogadta és lám, máris használatba vonva magába emésztette a hely.

Gizella, amikor kiszabadult a vár, az ország és saját múltja fogságából, apácává vált, s hogy hamarosan apátnóvé emelkedett, arra utal, hogy új élethez jutott, annak díszleteivel, köznapi és nagyjeleneteivel. Itt valami elveszett, ott valami megtaláltatott, és ismerve az annyi mindenre képes, öngazoló históriákra utalt emberiséget, ez is, az is példabeszédre adott és ad egyszer csak módot. Az egykori királyné tehát elveszítette önmagát, bár jutott számára egyetlen kék és lenge árnyék: a múlt.

Engem először az foglalkoztatott, hogy miféle időszak az, amely lehetővé tette szüzessége megtartása nélkül is II. Ottó császár testvérnőjének, a hajdani magyar királynénak az apácaságot, meglehet: nem példa nélküli módon, hiszen a 11–13. század vallási mozgalmi eredményeként mind a nők megítélése, mind a vallásos élethez szükséges erényekről vélekedés megváltozott, és hogy éppen ez foglalkoztatott mindenekelőtt, nemcsak jellemzőm, hanem a dolgoktól értelmiségi módú, távolságtartónak gondolt magatartásomra is példa.

Mindennek nyomán az éjszakában azon töprengtem, mely szavak váltak szemem és tudatom számára olvashatatlanná és megérthetetlené. Ujjamat mozgatva a papír fölött, azzal kísérleteztem, hogy különböző színű árnyékokot vessek, s hogy magam számára nyilvánvalóvá tegyem: mindahány megjelenő szín mégiscsak illúzió, a lámpafény felbomlása alkotóira, amelyet azonban csupán saját

emberi szemem érzékelhet, és éppen ilyen módon. Nem színanyag színe ez az árnyék-kék, hanem egy jelenség következménye, illúzió az, amely, mondjuk, a hozzám betévedő madár számára már megtapasztalhatatlan lenne, úgy suhanna át rajta, hogy észre sem venné, a világom határán hatol át.

Ilyesmi élményekhez az jut, akinek egyszerre csak nincs önbecsülése.

Nem vagyok tehát bennszülött, nem látom úgy, nem élem úgy Veszprémet, mint aki anyja méhéből esett ide. Kétharmad véletlen és egyharmad döntés eredménye, hogy ebbe a városba kerültem, egyharmad véletlen és kétharmad döntés következménye, hogy itt élek. Nem úgy látom mégse, mintha utazó, pláne nem, mint aki átutazó lenne, bár akadnak helyek, sarkok, ahol önmaga alá kanyarodik vissza utca, ahol a függőkertek és teraszok alatti nyeregtetőkön barna térdzokni-ban álldogálnak a kémények, amelyeket táguló pupillájú turistaként szemlélek.

Nem tudom, a városban hány tősgyökeres él, de amikor a Gizella-napi ünnepség fő programjaként a középkor és a jelen kórházi állapotait nem metaforaként összehasonlítani képes szónokot tapsoló tömeg emberei között húzom össze magamat, a tomboló sikerrel szembesülve, akkor tisztában vagyok azzal, hogy az utóbbi másfél évtizedben született egymilliárd ember e városra eső része mind-mind fanatikus őslakos, a magamfajta jövevények vagy nincsenek, vagy ha lennének, akkor pedig láthatatlanok és némák.

Gizella mindenesetre valóságos jöttment volt: a történészek szerint férjhez sem akart menni, államérdekből fogadta el István király kezét. Arról van szó, hogy az egykori Pannónia, azaz a mai Dunántúl a salzburgi érsekség érdekelttségévé vált, amikor a kilencedik században széthullt az avar birodalom, s e vidéken a térítési lázban építették a várban található kerek templomot. E Karoling-kori épület létevel bizonygatja a salzburgi érsekség elsőbbségét a pápánál, mégpedig a Passau–Regensburg érsekségével – s vélhetően a görög hagyományt szem előtt tartó bizánciakkal – szemben, ennek a vetélkedésnek az eredménye, hogy a passauiak száz évvel később Gizellát meggyőzik arról, hogy vállaljon keresztényi küldetést, s küldik ide majd az évszázada elkezdett evangelizáció folytatásaként királynénak, viszik vissza innen, nehogy reménybeli szentsége egykoron majd más érsekségeket erősítsen. Veszprém, vagy a most ebben a városban található templom eszerint valaha a világpolitika érdeklődésének centrumában állt.

Városom legfőbb védekezése az idegenekkel szemben a stigmatizáció. Mindenki, aki nem anyja petefészkeiben vagy apja heréjében érkezett Veszprémbe, ráaggatják azt a sárga, csillag alakú jelet, amely azt hirdeti, hogy jövevény. Ha idegen, akkor közhírré teszi azt is, hogy a hagyománytól, a lokális érdekektől különbözőt jelenít meg, képvisel, s akként veszélyforrás. A gyűttmentség Veszprém nem odavalósi születésű lakosai számára létrehozott gettó, amely van, akit megvéd és különböző cselekedet véghezvitelére hatalmaz fel, s léteznek, akiket kirekeszt és megakadályoz, hogy döntési helyzetbe kerüljenek.

Persze ennek a magatartásnak akad indoka: a város csodára vár. Hiába kérték a pápát erre, Gizellát addig nem lehet a törvények értelmében szentté emelni, miként a várost sem fölemelni, amíg bizonyíthatóan nem tulajdonítható számára

legalább egyetlen csoda. Ez a csoda nem érkezhethet bárholonnan vagy bárkitől, el kell azt és azokat keríteni, ahonnan bizonyosan nem lenne hasznos, ha érkezne a mirabilitás.

1010 körül róják pergamenre azt a királytükroket, amely magyarul a *Szent István király intelmei Szent Imre herceghez* címet kapta. Imrének, aki a veszprémi Szent György-kápolnában tett szüzességi fogadalmat, vélhetően még élt valamelyik bátyja, ha nem kellett gondolnia családalapításra, dinasztialis kötelességére. A veszprémi esemény arra utal, hogy inkább anyja, Gizella hatása alatt állt, s számomra egyébként az erős anyai befolyást hangsúlyozza az is, hogy apja utasítások sorát kénytelen adni számára. Az *Admonitiones*ben a vendégek és jövevények megbecsülését parancsolja meg utódjának István, mert ők mindenekelőtt hasznót hajtanak, továbbá nyelvük és szokásuk által különb-különb példát hoznak magukkal, díszítenek és emelik a fényességet. A jövevények gyámolítására – akik nyilván keresztények voltak és a civilizált, azaz a római múltat képviselő világból érkeztek – szükség lehetett, és jól tudhatta ezt az intelmek latint tudó fogalmazója, a szöveg kegyes hangzásáért felelős szerzetes, aki talán idegenből érkezett. István támogatta az idegenek ápolását, s ha nem ezt teszik, azt mintegy barbár szokásnak minősítette.

A barbár eredetű, középkori város alapítását ugyan nem mítoszi köd, hanem az említetlenség miazmás párája borítja, ezért első évszázadairól módfelett keveset tudunk. Mindenesetre többet, mint a térség várost megelőző településéről, de annyit mégsem, hogy bárki is meg tudná mondani, mikor alakult ki a kővári formája. Tulajdonképpen azt sem lenne könnyű megállapítani, hogy a vár foglalta-e magába kezdetek kezdetén a várost, vagy a város kebelezte be a várat.

A rómaiak, mivel megvetették a forrástalanságot, nem tömegével telepedtek le ezen a helyen, az élőhely nem mutathatja az antik városok katonai táborra utaló négyzethálós szerkezetét. A frank birodalom idején a kereszténységre térített morva alattvalók székhelyeként sejtik sokan e helyet, éppen egy olyan, Szent Mihály nevét viselő kőtemplommal, amelyre a salzburgi érsek 870-ben kelt, pápának írt levelében hivatkozik, üzenetével egyben fenntartva e tájra kiterjesztett evangelizációs jogát. Anonymus a 13. században akként említi Veszprémet, mint amelynek olyan vára emelkedik, ahová a teuton lovagok a honfoglaló magyarok ellen védekező állásba vonulhattak.

Kövel erősített volt-e a honfoglalás idején a templomos hely, vagy csak a szlávok sziklaplatóra emelt földvéra, írott források, képi ábrázolatok és régészeti maradványok híján nem tudni. Tudott, a Várhegyen mindenesetre funkcionált a kerek alaprajzú keresztény templom, s mert frank szabályzat szerint létesült, működött mellette a plébániai iskola, kőházban. Épült a közelben világi székhely, palota, amelyet ha külön sánc védett, akkor a vár és a város középpontja nem függ egybe, ha pedig nem, akkor a vár bizonyosan magába foglalta a várost.

Az, hogy temploma létezik az erődnék, és nem a városon kívül elterülő temetőben, valamelyik szentté avanszált ősnék a csontjai fölé felhúzott istenháza rendezte át a település szerkezetét, és vált perifériális helyzetűből centrálissá, arra

utal, hogy keresztények építették a telepet: az őáltaluk újonnan épített városok közepén szokott, hitüket és kozmológiájukat demonstrálandó, tornyos bazilika, székesegyház, dóm, katedrális, kápolna állni. Mivel védhető magaslatra tették – a völgyben tevékenykedő vámszedők vámja biztonságban hevert ott a ládában –, középkori jellegű a vár, zárt, kiváltságokat képviselő, a várkapu előtt pedig kisebb települések sokasága épült meg, azok lakhelyeül, akik épületei nem fértek be a hegytetői erődítménybe. Kézműveseké és kereskedőké ez az erős hely és a köré kuporodó sok kis lakótérség, akiket összetart a védmű, s megkülönböztet az, hogy a falakon belül laknak-e vagy kívül.

Mondják, a középkor városa nem szabadságot, hanem szabadságokat adott a lakóinak, minden csoportnak mást és mást, kinek függetlenséget, kinek szabadságot, kinek családjától való elszakadást. Más szabadság az alkalmazotté, más az uralkodóé, a szerzetesé, a nemes hölgyé, avagy a fennhangon érte epedező lovagé – s ez a daraboltság a város szerkezetében is tetten érhető, hiszen leképeződik, és ezzel megismétlődik.

A vár a lehető legszűkebb területen kerül el, épületei egyemeletnyi magasak, a középületek uralják a terét, amely épületek egyben a hatalmat szimbolizálják, és erősre készített, védő kőfal határolja. A bástyák és falak kivételével építészetileg nem egységes karakterű, a hatása sem az – például azért, mert hol a katonai, hol a kereskedelmi arculata villan elő a helynek.

A vár létrejöttének idejére abból lehet leginkább következtetni, hogy az építők bátran használták a hely geológiai adottságait, s ebben az egykori Római Birodalom északi peremén a letelepedésükért cserébe szívesen katonáskodó frankok voltak élenjáróak. A frank kőművesi merészséget utánozták aztán a 12–13. századi német befolyás alatt álló területek építetői. Így a veszprémi vár, ha építése két szakaszú is, a nyolcadik, majd a tizenkettedik században hasonló erők nyomán formálódik.

Megválaszolatlanul maradó kérdés, hogy a város és a vár együtt jött-e létre, s ezzel együtt az is, ugyan melyik léte előzte meg a másikat.

Veszprémben, de meglehet, minden 20. és 21. századi közép-európai kisvárosban számos olyan dolog egzisztál, amely nincs – meglehet, éppen ez nyújtja a kisvárosok specialitását. Veszprém unikalitásához hozzájárul, hogy a település már akkor létezett, amikor még nem volt magyar állam, de másrészt akkor még nem, amikor létezett Pannónia provincia. Veszprém kialakulásához nem társult a rómaiság, ezzel szemben igen a germán világ, s a németiség ereje nyomán törmélké oszló szlávtság hagyománya.

Nem tudom, a néhány tízezer főnyi honfoglaló magyarság és a sok százezres szláv népesség miként keveredik el úgy egymással, hogy utóbb a nemzettest magyar lesz és nem szláv, de a vegyüléstani elvet Veszprém elsajátította, és számos alkalommal olvasztotta a többséget magába a kisebbség.

A szlávok és a keletről érkező barbárok ellen emelt frank-germán vár karakteréből könnyű a következtetés a várban lakók mentalitására. Az ő lelkületükből ez-az máig fennmaradt: a városlakó nem fogadja el magával egyenlőnek sem a nem városlakót, sem pedig a frissen betelepültet. A középkor közepi városi népesség vérmérsékletének maradványa ez az idegenellenesség.

Az Óváros tér végében kezdődik a vár, melyet az egyetlen utcája mellé álló polgárházak és paloták, mint esszét terjedelmesebb, illetve apróbb fejezetei, külön tulajdonosú, eltérő fennhatóságú részekre osztanak. Mert ugyan a vár utcája miatt egyfonalú és hosszú, mégis érzékelhető, hogy a hegygerinc két oldalára billennek a házai, a jobbik a keleti lejtőre, a bal pedig nyugatra, és ez a hegy a maga két, épületekkel elborított oldalát két völgynek mutatja meg, amelynek az alján ugyanazon patak kanyarog. Azaz csak az egyikben, de hogy a másik se szenvedjen vízben hiányt, régen a Séd nagyobbfajta esőzésekkor kiáradt, magához ragadta a Pápa felé kivezető utcát, s csinált belőle oly széles, alföldi folyót, hogy abban a kacsák mellett csónakok közlekedhessenek, és áradáskor ne csupán a belefulladás embereket sodorja magával.

A vár alatt északnak és délnek fut egy-egy mély völgy, hogy a Bakony irányában, északon, a Benedek-hegy szöglete alatt, néhány száz lépésre a várfaltól egybeforranak, s e kanyargós völgy közepén húzódik a Séd patak medre. Tautologikus a helyzet: a patak a Séd szinonimája, e két völgy pedig lehetne akár a városé. A Séd az északi oldal közepén torkollik, egy másik, rá merőleges völgyből be ide, s a délnek tartónak a legvégén fordul keletre, hogy elhagyja azt.

A házcsoport, amely az Óváros teret képezi, vagy a várba indította a maga utcáját, vagy két mellékindával a vár alá. Ha valaki magasból nézi a várost, jól érzékeli, hogy a várba fel nem üzenő, hoppon maradó épületek csoportja csupán egyik felét küldi a völgyaljba – képezzen ott utcát. S mintegy a délutáni fény fogadására, mentegetendő önmagát, amiért a fény nem teljes egészében érkezik, minthogy nem akadt olyan vágatra, amelyben elég széles és méltóságos teret alkothatna. A várból kiszorult épületek a hegy másik oldalára ugyancsak házak hadát engedte le, így megalkottatott ott is egy épületsor és keskeny utca. A várról lefutó utcák azonban nem utcák, hiszen kocsival, keréken járhatatlanok: lépcső emeli fel, süllyeszti le bennük a járókelőt, lépcső is a neve mindegyiknek.

A vár épületei az utcát védik, mintha azon oly sokan járkálnának, a fallal körbevett várat ugyancsak házaktól körvonalukhoz jutott, mandalát formázó két, többnyire néptelen sikátor, átjáró, tér, térnek se nevezhető utcácska, köz, amely éppen csak annyira széles, hogy a múlt siettében átférjen még rajta, továbbá zug és szeglet övezi. Személytelen hatalom véderői mind, ennek látványába feledkeznek bele valahányan a vasárnaponként, illetve az esős naponként ismeretlenségből előömlő turisták, erre nem pillantanak a helyiek, ha nem idevalósiak, és vannak tekintettel azok, akik bennszülöttek.

Apámon láttam, ahogyan öregszik, kevesebb dolog és esemény kelti fel az érdeklődését, holott se nem apatikus, se nem érdektelen; csupán gyorsan felismeri a világa mintázatait, és szerencsés kézzel és aggyal végzi el a döntéshez szükséges redukciókat. Igen, nem, nagy ritkán igem – határozatai nyolcvanhárom éves korára ennyire szűkültek le.

Veszprém, mire megvénülök, hány vonásból fog állni, ma még bonyolult, de a tegnapihoz és a tegnapelőttihez képest egyszerűsödött konstrukciója mivé szikárodik? Amikor beköltöztem a városba, és városi polgárrá emelkedtem, a sok domb, amelyeket munkába menet naponta meg kellett hágni, azt előfeltételezte,

hogy mozgásképtelen idősb koromra vagy házba zárom magamat, vagy már el is felejtettem, hogy egykor ily hepehupás hegyek közé keveredtem és azok tövében éltem.

A veszprémi vár ma az észak-itáliai frank várakhoz hasonló – azok genius locija járja át. Védelemre készült, minden eresztékében erre a feladatra emlékezteti lakóit, végső soron lakosainak rendeltetése is képes erre az egyetlen feladatra szűkülni. Az erődítmény a földrajzi adottság(ok) alapján szerveződött, s egyben azok legjobb kihasználása. A vár mint építmény és a természet összhangja az embert és antropológiai tereit nem fogadja magába. Ez az összhang nem tér ki arra, hogy az embert is figyelembe vegye. Vannak déli városok, ahol a várfal és a házak egyetlen tömbbé forrtak össze, itt a falak alatt, benn, kertecskék húzódnak, alkalmas időben szépséges függőkertekké válhattak volna – gondoljon itt az olvasó Heidelberg hegytetői pompás várára és reneszánsz hortuszára. A mi városunkban csupán a közintézmények falai egyben a várfalak, a magánépületekői abba bizony be nem tagolódnak. Egykor nagy hírűnek látszó kanonokok sorra építették a maguk csinos, a másíkera nagyon hasonlító palotáit, amelyek elfoglalják ugyan a hegy keskeny nyergét, de a megbízók nem látták jónak a házak vár falához támaszkodását. S az is érdekes, hogy lakótornyok sem épültek itt, meglehet azért, mert abba sereg ember fért volna be. S a tömegre nem a lakóhelyiségekben, de bizonyosan a várfalakon mutatkozott szükség, a harcosok és az őket kiszolgáló mesteremberek képezték a valódi védelmet.

A város mikor nőtte túl a várfalak közébe zsúfolt, utcájában könnyen, házai szerkezetét tekintve nehezen áttekinthető középkori települést? Ha a házak számát tekintjük, nem lehetett állandó lakó itt több egy-két száznál. A római világgazdaságban, a közeli Balácán az első-második századtól a birodalom végéig háromszáz-négy száz ember élt – a kialakulásakor Veszprém várának népessége esetleg ha elérte ezt a számot.

Veszprém ma kb. hatvankétezer ember állandó lakhelye, azaz mintegy húsz ezer családé. Mai lakosa másként használja a változatlan szerkezetű várat: hosszas előkészület után, mondják, ér el a várba igyekvő a vártérre, amely végén keresztben áll a székesegyház. A bazilikán túl pedig ott a világ vége: annak peremén alig száz éve egyensúlyoz két mészkőből faragott fehér alak: az egyik István királyt, a másik Gizella királynét mintázza meg. Hogy mennyire ingatag a vár, az a várból nem látható – de akik a vár tövében élnek, nap mint nap érzékelhetik: omlik a kő, csúszik a talaj, repednek a falak. Aki azonban bejutott a várba, annak minderről nincs tudomása: a csodák birodalmában jár, ahol a templombelsőket a vár alatti vidéket és távoli tájakat ábrázoló freskók borítják, de a mennyezetre festett rózsapiros, illetve malachitzöld peremű felhőket a szél ugyanúgy a Bakony felől fújja délnek, mint azokat, amelyeket a templomok előtt felnézve az égen látni.

Veszprémben, amikor a gyufagyár megépült, 1875-ben tizenkétezer éltek, 1927-ben, amikor már hét étterem és söröző, három kávéház, két cukrászda és két fürdő működött, közel tizennyolcezeren, 1949-ben ugyancsak alig több mint 18 ezren lakták a várost. Történelmi léptékkal nézve tehát a jövevények száma hatalmas iramban nőtt, néha már azt hiszem, csak ők hemzsegnek a városban.

Humánétológusok szerint az élet, illetve az élettudomány mintegy ötszáz embert tud egységes rendszerré szervezni, olyanná, ahol az alrendszerek értelmük szerint tagolódnak be az egészbe, hozzájárulnak annak létehez, s nem csak élélik az erejét. A létszám és a közösség eszerint egymástól függ. Az ekkora közösségben a belső változások nem okozhatnak véletlen káoszt, de a változások folyamata sem szakad meg, nem áll le az evolúció. Veszprém ekkora lakossággal talán csak akkor rendelkezett, amikor létrejött az első vár, amikor a vár körül szatellitvárosok létesültek: azok kialakulásáért éppen a létszámfölösleg felel.

A testi kontaktus, a személyes kommunikáció, a megélhető kapcsolathálózat akkor eliminálódik, amikor hallomásból sem ismerői már egymásnak az emberek, sőt, a vezetők sem érzékelhetők meg fizikai voltukban. Nagyjából ötszáz fő fölött bárkinek lehetősége nyílik arra, hogy kívül maradjon vagy kirekedjen a közösségen. A gyűttmentek, állítják a helyben gyökerező múltúak, azok, akiket nem véd meg a helyi hiedelmek bonyolult rendszere, akik nem hiszik el az emberek valóságáról történő állításainak valamennyi elemét, függetlenül attól, hogy azok hamisak vagy érvényesek. A jöttmentek olyan fantáziavilágban élnek így, amely nem a városról ad számot, ezért elgondolásaiknak a város szempontjából nincs jelentősége.

Az idegen vidékről érkeztek olyanok, mint az állatok: mert hiedelmek híján vannak, a jelenben élnek. Nincs közösségük, amely rájuk érvényes döntést hoz. Ezek az emberek saját maguk számára fontosak, a szabadságukról nem képesek lemondani, nem ismernek se Istent, se hazát, se szerelmet: nincsenek szocializálva, de még egy olyan erős akarat sincs, másféle hit, különböző remény, elütő szeretet, tanítás, eljárás, viselkedés, amely a szocializációt helyettesítené.

Olyan nézőpontváltásra képesek, amelyek nem a közösségé.

Fuimus – voltunk, mondja a világ végénél tébláboló veszprémi ember, a nagy fehér kőszobrok lába mellett állva.

Gondolom, valamikor a 19. század huszadikká fordulása táján kaphatta a várat hosszában átszelő, az eufemisztikusság határán imbolygó Vár utca végén álló hely a nevét: világ vége. Az utca, amely a szirt gerincén valóban billeg, éppen a középvonala alatt húzódik a hatalmas föld alatti csatorna vezetéke (egyszálú bele), mondhatni, ennek a csatornahengernek a tetején egyensúlyoz, mint a tölgyrönkre helyezett falapon egyensúlyozó, az út egyik oldalán nyugatra, másikon délre csordul el a lehullt csapadék, nos, ez az utca valami fontos helyre vezet, ha annak név is adatott.

A középkorban a tengerjáró népek adták a ma Belgiumban található, rémségesen szeles és sótól kiszítt, így tehát fakó városnak a nevet: Ostende. A kelet vége. E név jelentését szárazföldi ember meg nem érti. Anglia legdélnyugatibb csücskének a neve: Land's End. A világ vége – ami Veszprémnek jutott. Az első magyar királyi házaspár mögötti mélység megnevezése az, valóságos tér, a levegő neve, de természetesen a képletese is.

Az utóbbi fél évtizedben szinte naponta van alkalmam látni a két alakból készített szobrot, már-már profanizálva, végtére is a munkavégzés jelképévé váltak számomra. Aprólékosan, részleteiben is megvizsgáltam a közepes minőségű

alkotást: pontosan tudom, a mészkötestekbe hány golyó csapódott be, hagyott a felületükön sérülésnyomot. Ugyanis 1956-ban ebbe az utcába szorult be az orosz tank elöl a kevés egyetemista és városi felkelő, és ahogy őket lőtték, a szobrot is lőtték. A felkelők attól kezdve semmivé porladtak, a szobor azonban, ha nem is a golyókat, de a becsapódásuk helyét megőrizte. Nem értem, miért nem vált kultuszhelyé e pont, éppen emiatt. Az egyetem bejárata előtt ugyan megtalálható egy falba tűzött rózsafej, bronzból, sőt éjszaka is látható, mivel piros lámpa világít a bronzszirmok között, emlékezteti az 1951-től működő universitas professzorait, többségük miként hagyta cserben a diákjait a forradalomban és a forradalom után (annak közelében, annak távlataiban, s talán annak emlékében is), de nekem ez a gépfegyverek lövedékeitől megroncsolt felület, mert legalább az anyaga jelen tudott lenni a korabeli eseményen, valóbb emlék, mint a mementó, bár azt Raffay Béla, a neves szobrász készítette.

Cholnoky Jenő ugyancsak világ végeként emlékezik azonban e helyre, nem 1956 eseményei miatt, pontosabban (s mily kedves is lenne az az utókor számára) az arra emlékező város által jutott e megnevezéshez. 1938-ban megjelent, a helytörténetet a földtörténettel hatásosan egybeillesztő aprólékos várostörténeti értekezésében arról írt az akadémikus geográfus, hogy a Szeminárium épülete és a szemközti kanonoki lak közé szorult kis bástyaszakasz, ahol a vár magányos utcája vakon végződik, a Világ vége. Testvérei, a kisváros első jó prózáirói sem mondták ezt másként, igaz, harminc-negyven évvel korábban.

A világ végéről a Benedek-hegy látszik, ahol ma kőkereszt igyekszik karjaival ellenállni az északi szélnek; egykor iszlám temetőnek használták. A veszprémi szél a világ végéről érkezik.

Sum – vagyok, mondja a halott város.

Máskor szóból lett a szemem. Elég meglátni a széltől vagy járókelőtől megroncsolt, derék- vagy szájmagasságba falra ragasztott plakát félmondatát, hogy értelmet nyerjen a tekintetem. Fényképezőgépet emelve elé, dokumentumot készítek. Avagy magával ragad a tekintetem, mintha a napszél az üstökös magvát széthúzza, mintegy csóvává teríti szét a testemet.

Veszprém, egyszer csak ezt vettem észre, nagyon fél az idegen tekintettől. Itt van számára ez a gyönyörű vidék, rajta az éghez szokott vár, alatta a keresztény középkor elővárosaiból összeolvadt mai város, amely a huszadik században túlnőtte ugyan magát, de mindvégig vigyázott arra, hogy keskeny derekú asszonynak látszódjon, és 43-as lábát is mindig 37-es cipellőbe nyomorította. És itt van a félelem, amely nem csupán a riadalom és a rémület ellen berzenkedik, de mindazoktól is, akik a riadalmat látják vagy részvevőként érzékelik. A város kultúráját a kívülről szemlélők nem érzékelik megfelelő módon – állítják a gyűttmentek ellen morgolódnak.

Hogy miért és mikor alakulhat ki egyensúlyi helyzet az önmagukat őslakosnak gondolók és a betelepedett, bármikor továbbállásra képes városiakok között, az időpont megjósolására nem vállalkozom. Alig száz évvel ezelőtt, ha tíz-tizenkétezen éltek itt, vagyis a jelenlegi hatvanezres lélekszámnak mindössze a hatodatedede tekinthetné tősgyökeresnek magát, ez az arány azonban torz, ha a helyie-

ket, illetve a lokálisnak gondolt érdekeket képviselők hangját hallom. Akadnak ugyan, akik úgy gyanítják, az őslakosok tömegénél jóval nagyobb a vazallusok száma. Az egyenműség hiánya az ürügy, hogy a lakosok között nincs egyensúly.

Másrészt mégis ez lehet annak az eredete és biztosítéka, hogy egyre-másra érkeznek új és újabb letelepedni szándékozók, akik számára ez az instabil állapot a korábbihoz képest inkább kiegyensúlyozottságot ígér.

Szóval a város lakossága sosem éri el azt az állapotot, amelyet vagy az igen, vagy a nem, vagy az elheverés, vagy a föllálás, az éhség, avagy a jóllakottság jellemezne. Nem alakulhat ki homogén (képzetes) testbéliség és szellemiség, errefelé a minimális számú egyensúlyi helyzeten kívül mindig több kínálódik fel. A matematikusok azt állítják, hogy létezik olyan test, amely csak két egyensúlyi ponttal rendelkezik: a stabillal és az instabillal, én azonban a két pólus közti változatok sorozatát ismerem. Hiába tudom, hogy élnek tengeri teknőcök, amelyek olyan páncélförmára tettek szert az evolúció során, amely mindig lehetővé teszi a könnyű talpra állást, én nem vagyok teknőcfaj egyede, és ha jól érzékelem, a városom sem ilyesféle jószág. Meglehet, nincs egyébről szó, mint arról, hogy a település ezen a módon kerül el, hogy a két, egyensúlyi állapottal jellemezhető ideális lét valami katasztrófa eredményeként egyetlen egyensúlyi állapotúvá alakuljon, így a nem létező dolgok közébe sorolódjon maga is, mivel egyetlen egyensúlyi helyzettel rendelkező test nem létezik.

Persze nem állíthatjuk azt, hogy a nem létező dolgok nem befolyásolják a közösség életét, az emberek sorsát, vagy a történelmet. Sőt, éppen ellenkező a tapasztalatunk: mintha nemegyszer hosszú időbe került volna az abban való megbizonyosodás, hogy a valóságban nem létező dolgokra hivatkozva kreálódnak szabályok, és e formulák betartására kötelezik a közösséghez tartozókat, sőt, mindössze azok válhatnak közösségi taggá, akik számára a felállított norma szentség.

Tárlat címmel könyvet írtam egykor, melyben csak azokat a művészekről kapott tárgyakat mutattam be, amelyek között élek. A lakásom belsejéről esik szó. A képek között található az az 1978-ban készült festmény, két egymásra ragasztott vászondarab, amin két, egymásba kapaszkodó, kék kontúrú alak látható. A háttér földbarna, rothadtsárga, iszapzöld, egészen olyan, mint a paradicsom.

Veszprémnek nincs meghatározó színe, mint van sajátja valamennyi toszkán városnak, az Esterel-hegységnek Nizzától nyugatra, vagy akár a konstantinápolyi török rózsát utánozó sárga Bécsnek. Koloritjával télen a télhez, nyáron a nyárhoz alkalmazkodik, olyan, mint kertem barna varangya (amely Adél kutya játszótársá), a tavi béka (ami, ha a kutyák ugatásba fognak, menten elkezd a vartyogást), akik az evolúció során szerzett tulajdonságuk eredményeként a környezet színét utánozzák. Ennek a városnak a színi környezete a négy évszaké, az ökörvérszínű meggybokroké a hegyoldalon, a sárga vadszőlővel gúzsba kötött házaké, a vadcsapásoktól csíkozott havas lejtőké, a novemberi esők után maradt mocsoké. A rókáé, a rómaiak kedvelte felsőörsi kőé. Mind-mind örökké ugyanaz, miközben napszakonként, hónapokonként, megvilágítástól függően árnyalataiban változók.

Veszprém tavasszal többnyire zöld, nyáron főként kék. A fűtől. Az égtől.

Persze ez a zöld, ez a kék, ez az ólomszürke, ez a kadmiumfehér az olyan európai fickónak jelent valamit, mint én, aki részére éppen ilyen zöldként, kékként, fehérként érdekes. Arab ember számára – mondjam példaként – a kék nem mindig jelenti azt, amit nekünk. Hiedelmük szerint a kék szemű ember bajt hoz. Nem tudom, mi van akkor, ha az angyal a kék szemű, mint városunk templomainak sok freskóján. Amikor Allah Gábielnek, majd az pedig Mohamednek kinyilatkozta a Koránt, milyen színű szemmel nézett a világra? A Hatalom Éjszakáján, a ramadán havi böjt utolsó éjjelén, amikor a szent könyv megszületésére emlékszik mindenki, aki muszlim, vajon felvetődik-e, hogy más vidéken az angyal szeme nem a nekik tetsző barna? Kék szemű angyal is létezik, miként az ellenőrizhető a püspöki palota ebédlőterének jugendstíl freskóján.

A kékekkel mindig baj van. Cholnoky Jenő belső-ázsiai útleírásában arról értesülünk, hogy a kínaiak a kék szeműeket egyenesen jövőbe látóaknak, varázslóknak tartották, annyiban biztosan, hogy előre látják a vihart. E naplójegyzet miatt lettek a Cholnokyak kék szeműek a helyi Panteonban elhelyezett reliefen, amelyet Várnagy Ildikó készített.

Élt e vidéken hajdanában egy Lackó keresztnevű festő, tőle vásároltam a kék kontúros kétalakos művet, neki ugyancsak sok gondja volt a saját színek nélküli várossal és az emlegetett színekkel. Egyszer-másszor lángveres tarajú pávakék hajjal vonult át a városon, hosszában a Jókai utcán, a Szabadság téren és a sétálónak hívott Kossuth utcán, szokásos útvonalán haladtában mindig sokáig érezhető volt az az alagút, amelyet teste fúrt a levegőbe, illetve a tömegbe. A merészek beszóltak neki, tetoválásai, csatjai, túi, szegecsei, maszkot utánzó arckikészítése, extrém rongyokból-bőrökből gondosan összeválogatott öltözete ugyancsak megrémítette és feljajdulásra vagy keresztvetésre készítette a város némely lakóját és vendégeit, másokat viszont nem az öltözék egyes kellékei vadítottak meg, hanem hogy Lackó testét és gúnyját, mint amikor a bokrokat kerülgető, saját járást keresőre felakad a sok pókháló, rajzok ezüst vonalai és csíkjai tartották egybe.

Mindig szétdőlni kész lelkű volt ez a gyerekeMBER. Öblös hangja, szitkozódó természete is erre utalt, követelőzései ugyancsak. A várossal elejétől végéig, templomgombtól a csatornázásáig adódott baja; lénynek tekintette, akivel összezsaphat, megvívhat, fel sem vetődött benne, hogy nem egyéb az közegnél, használatba vont térnél. Csoda, hogy negyvenegy éven át életben tudott maradni. S ehhez hozzájárult, köszönet érte, a város sokakat istápoló pszichiáter arkangyalnője. Talán egy belgyógyász is, de vélekedésemről a magyar írók, költők és képzőművészek orvosát, a Nap-természetű Csillag József doktort régebben kellett volna megkérdezni. Ő ugyanúgy öngyilkosává lett.

Aztán akadtak, élete utolsó tíz évében, akik megszokták, hogy a csillogó színek szkafanderébe bújt vadember a sörért tenyérnyi rajzzal, a napokra elegendő élelemért szprével fújt arcképpel, tíz-húszezer forintért művészellátós eredetű, azaz a keretre szakszerűen felfeszített vásznú olajfestménnyel fizet. Valamennyi extravagáns helyi figura bizonytalan minőségű, sok esetben csupán alkalom szülte műtárgy tulajdonosává emelkedett, műtárgygyűjtővé, Szilágyi Lackó-birtokosává.

Hozzám többnyire a városból megtérve kiabált be, cigarettára, tejure várt, vagy pénzt kért. Ha meg rádúlt a csengőre, a kutyákkal vitába bonyolódott, és ha a hangzavart fokozandó közbeszólt a béka, majd a hegyoldal szajkója, nem sok választásom maradt, vagy beteterlem és megittattam, vagy hirtelen fellelt munkámra hivatkozva nem fogadtam. Egyéb lehetőségem nem maradt. Néha jó volt vele beszélgetni, a legtöbbször azonban nem. Ide egy Pázmány Pétertől származó káromkodás kell, hogy sokszor mennyire nem volt jó vele beszélgetni. Voltak neki vallásos korszakai, látszott a szemén, mikor moszlim, mikor taoista, mikor Hit gyülekezetes, mikor pogány, mikor sátánista. Mikor szesztől, mikor szerektől bódult, s mikor az olajfesték gőzétől. Mindig abban reménykedett, végtére is akadtak napok, amikor több képet is alkotott, így joggal hitte, hogy ő maga a Teremtő.

Második válásom okául egyetlenegy mozdulatot nevezek meg. A nagyszüleim hagyatékából származó kevés dolgok egyike az ügyetlenül esztergált tót faogas, amelyet harmonikaszerűen lehet nyitni-zárni, attól függően szélesre húzni, amekkora a falfelület. Ezen gombos fogasok ülnek, hogy ha akasztó nélküli kabátot dob rá a magamfajta ember, nagy felületen érintkezzenek, ne hagyjon az akasztó nyomot. Az asszony, akivel akkor huszónhét éve éltünk együtt, mert nem tudott egy üveget bedugaszolni, hirtelen mozdulattal letörte a fogasszárát, és egyik darabja köré papírszalvétát tekerve igyekezett elzárni a palackot. Az a nemtörődöm és egyben kíméletlen mozdulata elég volt ahhoz, hogy kilépjek a kapcsolatunkból, s amilyen gyorsan csak tudtam, szétköltözzünk.